

**REKABETİN KORUNMASI ÇERÇEVESİNDE MEDYA ALANINDA YOĞUNLAŞMA VE
ÇEŞİTLENMENİN SİYASAL VE İKTİSADİ SONUÇLARI: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ
ÖRNEKLERİ**

Uğur C. ÖZGÖKER¹
Nursel SAĞIROĞLU²

Özet

1990'lı yıllardan sonra uygulanan liberalleşme ile farklı ekonomik sektörlerin "Medya" alanına eklenmesi sonucunda medya sahipliği profesyonel gazetecilerin elinden çıkmış, sektörde dikey ve yatay birleşmeler meydana gelmiştir. Ekonomik yapıların çeşitlenmesi sonucunda çeşitli alanlarda faaliyet gösteren iktisadi birimler medya alanında da yatırım yapmışlardır. Bu gruplar, sahip oldukları medya gücünü siyasi iktidarlar ve bürokrasi üzerinde baskı unsuru olarak diğer ekonomik faaliyetlerini desteklenmesinde kullanmışlardır. Bu yapı rekabeti önleyici bir mekanizmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye'de medya sahipliği yönünde kısıtlamaya yönelik düzenlemeler olmasına rağmen uygulamada sorunlarla karşılaşmaktadır. Medya alanında yoğunlaşma ve çeşitlenmeler rekabetin sağlanmasında önleyici olmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde medya sektörüne özel düzenlemeler yerine genel rekabet kurallarının uygulandığı bir medya sahipliği anlayışı benimsenmiştir. Avrupa Konseyi nezdinde alınan siyasi tavsiye kararları ile OECD ve DTÖ bünyelerinde kabul edilen genel rekabet düzenlemeleri görsel-işitsel medyada çoğulculuğun ve şeffaflığın sağlanması hedeflenmiştir. Örneğin İngiltere'de medyada sahiplik sınırlamaları, hem kendi medya kurumu ve hem de rekabet otoritesi tarafından denetlenmektedir. Fransa ise medya sahipliğine ilişkin olarak katı sınırlamalar oluşturulmuştur. Bu çalışmada medya sahipliğinin yoğunlaşmalar ile medya alanında faaliyet gösteren şirketlerin diğer ekonomik alanlarda da faaliyet göstermelerinin rekabetin sağlanması ve korunmasını engellediği varsayımından hareket edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki hukuki düzenlemeler incelenmiş, ayrıca düzenleme ile kararların sonuçları üzerinde durulmuştur. Medya düzenlemelerinin ve bunların uygulanmasının sadece iktisadi anlamda rekabet ortamının sağlanmasında değil, aynı zamanda siyasi anlamda çoğulcu parlamenter demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla işlemesinde de önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Siyasal Katılma, Medya Düzenlemeleri, Tekelleşme, Rekabetin Korunması, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkiler

¹ Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER, İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölüm Başkanı

² Öğr. Gör. Nursel SAĞIROĞLU, İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

**THE POLITICAL AND ECONOMIC RESULTS REGULATIONS WITHIN THE FRAMEWORK FOR
THE DIVERSIFICATION AND CONCENTRATION IN THE MEDIA SECTOR: EXAMPLE OF
TURKEY AND THE EUROPEAN UNION**

**Uğur ÖZGÖKER³
Nursel SAĞIROĞLU⁴**

Abstract

After the 1990s, the articulation of different economic sectors to media, media ownership went out of the hands of professional journalists and vertical and horizontal mergers have emerged in the sector. The diversification of the economic structures, the economic units operating in various areas have also invested in the media field. These groups have used their media power as an element of pressure over the political powers and bureaucracy in order to support their other economic activities. It has brought along an anti-competitive mechanism. Despite the restrictive regulations on media ownership in Turkey, problems are encountered in practice. EU adopt a media ownership approach that applies the general competition rules rather than the specific regulations for the media sector. The political recommendations by EU and the general competition regulations accepted in the OECD and the WTO targeted at providing pluralism and transparency in the audiovisual media. In the United Kingdom, media ownership restrictions are audited both by the country's media institution and the competition authority. France has established strict restrictions related to media ownership. The concentration of media ownership and the operation of media companies in the other economic areas prevent the maintenance and protection of competition. The legal arrangements in Turkey and the EU have been examined and the results of the regulations and decisions have been discussed. Media regulations and their enforcement are important not only in the maintenance of competition in the economic sense but also the pluralist parliamentary democracy in the political sense.

Key words: Democratization, Political Participation, Media Regulations, Monopolization, Protection of Competition, Turkey-EU Relations

³ Assoc. Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER, İstanbul Arel University, International Relations Department, Head

⁴ Lecturer Nursel SAĞIROĞLU, İstanbul Arel University, International Relations Department

**REKABETİN KORUNMASI ÇERÇEVESİNDE MEDYA ALANINDA
YOĞUNLAŞMA VE ÇEŞİTLENMENİN SİYASAL VE İKTİSADİ SONUÇLARI:
TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEKLERİ**

GİRİŞ: DEMOKRASİ, DEMOKRATİK TOPLUM VE KATILIM

“Kitle medyası doğruluktan ve ahlaktan bağımsızdır.”

Elena Espesito’ nun, Luhman’ın “Kitle Medyası Gerçeği” kitabının İtalyanca basısının önsözüne yazdığı bu ifadeden başlayabilir miyiz? Elena Espesito’ya bunu söyletenin ne olduğu sahiden iletişim alanının işi. Ama bunu söyletmemenin yollarını bulup kesinleştirmek; hayata geçirilmesini sağlamak ve hayatta kalıp kalmadığını denetlemek hukukun işidir. Hukuk bunu yaparken Demokrasi/Yönetime Katılma/Kamusal Tartışma yani iletişim özgürlüğü arasında kurulmuş olan denklemden başlar.

Rawls ve Habermas “iletişimin temel bir rol üstlendiği demokrasi tipi”ni vurgularken kamusal etik bir toplum modelinden hareket eder. Yani “enformasyon kamusal bir maldır” ve de kamusal etik bu enformasyonun ilkelerini, kurallarını ve uygulamalarını destekleyecektir. Böylece karşımıza tüm yurttaşlara açık ve tek amaca hizmet eden “tartışma mekanı” çıkmaktadır. Bu amaç “yurttaşların özgürlüğüne, iyiliğine hizmet eden kurumların yaratılması, korunması ve yenilenmesidir (Moressi, 2003: 61).

Kendini idare etme, fikirlerin çoğulculuğuna saygı, bireylerin kendi görüş ve ilgilerini başkalarına zarar vermeden istedikleri şekilde gerçekleştirme ilkesine dayanan hükümet etme biçimi “Liberal Demokrasi”yi oluşturur (Trager ve Dickerson, 2003:19). Diğer yandan bir adım ileri geçerek demokrasiyi bir yönetim biçimi; temel birimi yurttaş olan Devlette, kamusal “olanı” yönetme biçimi olarak da anlayabiliriz. Kamusal

olanı “..mevcut tarihsel koşullarda insan haklarının gereklerine uygun olarak yönetmek için oluşturulan bu organizasyon devlet, insan haklarına dayanan devlettir” (Kçuradi, 2007:188-189). “Demokrasi”; değerlendirmeler yaparak yargıda bulunan ve kamunun yönetimine; “düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılabilen ve devletin varlık nedeninin bilincinde olan” yurttaşı öngörür (Kçuradi, 2007:193). Dolayısıyla demokratikleşme için de bu tür yurttaşların sayısının arttırılarak yönetime katılmasıyla mümkün olur.

Tekrar günümüzün o sihirli sözcüğü ile tanımlanan Liberal Demokrasi’ye döndüğümüzde gördüğümüz temel özellikler şunlardır (Köker, 2004:310):

- Güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler;
- İktidarın dönemsel olarak genel ve eşit oyla yapılan adil seçimlerle el değiştirmesi;
- Bağımsız yargı ve hükümet dışı kurumlar tarafından denetlenen siyasi sistem.

Robert Dahl, eskiçağa ait bir yönetim biçimi olarak değerlendirdiği “Demokrasi” için “...görünüşte bir ideal, yürürlükteki ideolojilerin bir bileşeni ve yöneticiler için haklılaştırıcı bir efsane olarak neredeyse evrensel bir konuma gelmiştir.” şeklinde tanımlamıştır (Dahl, 1989:196). Tabii ki burada demokrasinin siyasi ve felsefik anlamlandırılmasının derinine inme olanağımız yok, ama Dahl’in “Poliarşi” olarak tanımladığı ve bir avuç ülkede uygulanan bu rejimin temel özelliklerini ele alma olanağımız var ki bunların arasında daha önce sözünü ettiğimiz üç özelliği farklı formülasyonlarla da olsa görüyoruz:

- Yönetimlerin politikalar konusundaki kararları anayasalarda belirlendiği üzere seçilmiş görevliler tarafından yerine getirilir.
-
-

- Seçilmiş görevliler adil, özgür ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenip yine barışçı yöntemlerle görevlerinden uzaklaşmaktadırlar.
- Bu seçimlere bütün yetişkinlerin katılma hakkı bulunur.
- Yine bu seçimlerde yetişkinler kamusal mevkiler için yarışma hakkına sahiptirler.
- Yurttaşlar, Siyasal Partiler ve Baskı Grupları gibi siyasal kurumların yönetimindeki seçimlerde rekabete girmek ve barışçı araçlar kullanarak yönetimin kararlarına etki etmek amacıyla özerk kuruluşlar oluşturma ve bunlara katılma haklarına sahiptirler.
- Nihayet ve bizim konumuz açısından ayrıca önem taşıyan iki özellik:
- Yurttaşlar etkin biçimde güvence altına alınmış ifade özgürlüğüne ve özellikle de yönetim işlerinin ve bunları yürütenler ile siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemin ve egemen ideolojinin eleştirisi de dâhil olmak üzere “Siyasal İfade” özgürlüğüne sahiptirler.
- Yurttaşlar devlet veya başka herhangi bir grup tarafından **tekelleştirilmemiş** alternatif enformasyon kaynaklarına ulaşma olanağına sahiptirler (Dahl, 1989:296-297).

Şu ana kadar izlediğimiz mantık zinciri, “yönetime katılma” ve “ifade özgürlüğü” kavramlarına yoğunlaşmamızı gerektiriyor. Yönetime katılma, ifade özgürlüğü ile başlayarak örgütlenme özgürlüğü ve siyasal örgütlenmeye ulaşan bir yolculuktur. Katılmanın ortamı ise öncelikle bir yasal ya da Eroğul’un söylemiyle “Tüzel” bir çerçevenin oluşturulmasıyla mümkündür (Eroğul, 1991:55). Bu çerçeveler hepimizin tarihçesini bildiği ulusal düzeyde Anayasalar ve Uluslararası düzeyde evrensel haklar bildirgeleridir. Bunu ulusal düzeyde ABD ve Fransız Anayasalarına; uluslararası

planda da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve daha sonra özellikle bölgesel diğer insan hakları bildirelerine kadar geri götürebiliriz.

Diğer taraftan bu katılmanın “meşru” olması da gündemin ciddi bir bileşenidir. Çünkü demokratik toplumlarda katılmanın sağlanması için bir “Ortak Toplumsal Rıza” ya ihtiyaç duyulmaktadır (Köker, 2004:311). Siyasal katılım, ortak ve hatta “ulusal” rızadan hareketle gerçekleşebilir. Siyasal kararların demokratik meşruluğunu gerçekleştirebilmek için “konuşma ve eylemde bulunma yeteneğine sahip herkes kamusal tartışmaya eşit koşullar altında katılma olanağına sahip olmalıdır (Köker, 2004:313). Böylece “Kamusal Alan” ı toplum üyelerinin yüz yüze ilişkiler ve “medya” yoluyla ortak ilgi konusu olan sorunları tartışarak bu sorunlar hakkında ortak bir çözüme ulaşmak için bir araya geldikleri ortak alan olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla bu alan siyasetin demokratik olarak sürdürüldüğü soyut bir yer niteliğini kazanır (Köker, 2004:315).

Açık ve demokratik toplumlarda insanlar her konuyu olduğu gibi yönetim konularını da tartışabilmelidir. Paul Chevigny’ ye göre “yönetenler ve yönetilenlerin rasyonel karara ulaşmaları için toplumun açık tartışmaya ihtiyacı vardır (Trager ve Dickerson, 2003:55). Dolayısıyla biz burada ifade hürriyetini bireysel gelişim için bir hak gören görüşlerle ifade hürriyeti toplumsal katılım için önemlidir diyen görüşler arasında ikincisinden yana bir tercih koyarak çözümlerimizi bu yönde gerçekleştireceğiz.

KLASİK LİBERALİZMİN FELSEFİ KÖKENİ

1. FİKİRLERİN PAZARYERİ YA DA MİLTON MUTLU OLSAYDI!

Tam bu noktada günümüzde artık burun kıvrılmaya başlanmış “Aydınlanma” çağına bir bakmadan olmaz. O kadar geriye gidince de Milton’ u anmadan olmaz.

Milton ilk olarak “Aeropagitica” sında İngiltere’ deki ruhsatlandırma yasalarını uzun uzun eleştirmiştir ve bu belge ifade hürriyetinin önemi hakkındaki ilk esaslı

beyanname sayılır. Milton bir kitabı, yaratıcısı öldükten sonra yaşayan ruhlara benzeterek; “bir kitabı yok etmek, akli ve onun ölümsüzlüğünü yok etmektir” der ve bu nedenle de herhangi bir kitabın iyi ya da kötü olduğuna ne devletin ne de kilisenin karar veremeyeceğini savunarak şu açıklamayı yapar:

“İyi ve kötü birbirinden ayrılamaz ve insan ancak kötüyü bilerek iyinin ayırıcısına varabilir. Madem ki şerrin bilgisi bu dünyada insani faziletin oluşması için ve hatanın tespiti, hakikatin teyidi için elzemdir; günah ve yanlışın dehlizlerine dalmanın, aklın bütün ürünlerini okumak ve duymaktan daha emin ve tehlikesiz bir yolu olabilir mi? (Milton, 1971:21). Bırakın hakikat ve şer güreşsinler. Hür ve açık bir karşılaşmadan hakikatin yara alacağını kim söyleyebilir? (Milton 1971 56-56). Tatbik edilmemiş ve gün yüzüne çıkmamış, kendi karşıtı ile hiç karşılaşmamış muvakkat ve saklı bir erdemi övemem “(Milton, 1971:20) , (Trager ve Dickerson,2003:56).

Milton ifade özgürlüğünü dünyevi değil ilahi gerçekliği bulmanın bir aracı olarak görse de Aydınlanma çağı filozofları için modern ifade hürriyeti kavramına ulaşabilmeleri açısından çok önemli bir adım atmıştır (Trager ve Dickerson, 2003:57).

Mesela Spinoza:

“Problemlerin derinine inmek için insan melekeleri biraz hamdır; fakat görüş alışverişi ve tartışmayla rafineleşirler ve olası bütün seçenekleri araştırarak istenilen tedbir alınabilir (Spinoza, 1677/1989 sy.142) (Trager ve Dickerson, 2003:59).”

derken; Milton’un sağlıklı ve canlı bir tartışma, keskin algılama, yaratıcılık ve özdisiplinin hakikati bulmanın anahtarı olduğu düşüncesine yaklaşır.

2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ: “GAZETECİ” DEN “DEV”E! GAZETECİLİK BAŞINDAN BERİ İKTİSADİ BİR KONU MUYDU?

Milton ve Aydınlanmacı düşünürler tarafından “gerçeğe ulaşmanın” bir yolu olarak irdelenen düşünce özgürlüğü; toplumsal boyutun katılmasıyla yönetimi açık ve yakın ilgi altında tutmanın bir yöntemi olarak “bilgilenme hakkına” dolayısıyla “haber verme ve haber alma” hakkına dönüşmüştür. Bilgilenme hakkı “...bilgi, haber ve düşünce açıklamasının bireyin beynine gelişigüzel yığılmasından çok öte birşeydir. Bilgilenme hakkı demokratik sistemin saydamlık, çoğulculuk, uzlaşmacılık, değişimcilik niteliklerini sağlayan bir süreçtir. Dolayısıyla bireyin bilgilenmesi de bu hakkın amacına ve işlevine uygun olmalıdır. Böylece bilgilenme sürecinin amacını sağlayabilecek iletişim düzeninin oluşturulması gerekir.” (Özek, 2000:160).

Birçok özgürlüğü bünyesinde bulunduran ifade özgürlüğünden beslenen özgürlük, çalışmamızın ana konusu olan basın özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünü gerçekleştirmenin en önemli araçlarından biridir. Günümüzde basının yerine getirdiği işlevlerden ötürü basın özgürlüğü ifade özgürlüğünün çok önemli bir parçası olarak düşünülmektedir. (Yıldırım, 2012:54).

Basın özgürlüğü yukarıdaki açıklamanın ışığında; “aslında hem bireysel hem topluca ve örgütlü olarak kullanılabilen bir özgürlüktür... Düşünce özgürlüğünün bir parçası olmasının yanısıra, düşüncelerin yaygınlaşmasında en etkili araçtır. Basın ...düşünce edinme, düşüncesini geliştirme ve düşüncesini açığa vurma haklarının gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir görev yüklenmiştir.” (Eroğul, 1991:218-219). Böylece bilgilenme düzeninin niteliği değişmiş ve “siyasal güç bilgilenmeyi sağlayacak koşulları yerine getirmek ve bilgilenmeyi önleyen etkenleri gidermekle zorunlu kılınmıştır.” (Özek, 2000:162).

¹ Kartel, Tröst ve Tekel gibi yapılanmalar.

Bu nedenle biz de düşünceleri ifade etmenin bireysel iletişim yöntemlerini dışarıda bırakıp gazetecilikten başlayarak kitle iletişim araçları tanımını temel alan basın üzerinde duracağız. Gazeteci ile gazete sahibinin, hatta matbaa sahibinin “tek ve yek” vücut olmasından yine insan yapımı olan ama bu defa devleşen gazetecilik kurumuna bakacağız.

Aslında gazetecilik toplumsal muhalefet olarak “düzen güçleriyle” “devlet otoritesi” ile mücadele etmeye programlı bir toplumsal grup olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra;

- * siyasal enformasyonla gündelik olaylar arasındaki önceliği tersine çeviren; haberi bir “meta” yani mal olarak gören ticari gazetecilik anlayışı;
- * reklam desteği ki bu gazeteleri sadece satışa bağlı gelirin boyunduruğundan kurtarması;
- * teknolojik gelişmeler nedeniyle üretim süresini kısaltan ve dağıtım ağının hem hızlanmasını hem de yayılmasını sağlayan ilerlemeler gazeteciliği bir “şirkete” dönüştürmüştür (Moressi, 2003:61).
- * New York Times’ tan Bill Kovach bu dönüşümü şöyle anlatmaktadır:
“Biz 60 ve 70’ li yıllarda elimizdeki en iyi haberleri vermekle yükümlüydük. Tiraj veya ilanlar bizim sorunumuz değildi” (Trager ve Dickerson, 2003:91).

Bu dönüşümler birbirini içererek “Kitle İletişim Araçları (KİA)” kavramına bizi ulaştırır. İletişim artık “kitlesele” bir hale gelmiştir. KİA, “gazetecinin” bilgilendirme fonksiyonunu çeşitli süzgeçlerden geçen bir faaliyet alanı haline getirmiştir. KİA ya da Medya, siyasal katılımın iletişimsel boyutunda artık farklı parametrelerin devreye girmesiyle neredeyse dördüncü. Kuvvet olarak “özerkliğini” ilan eder bir yapıya bürünmüştür. Medya, bireylerin tüm ve özellikle siyasi davranışlarını etkileme gücünü bir değerlendirme aracı olarak kullanmaktadır. Böylece “medya..olaylar hakkında kamu tartışmalarına bir forum sağlayarak...çatışmayı tartışmaya dönüştürecek araç olarak demokrasiye hizmet eder” (Işık, 2005:115).

Demokratik toplumlar ya da diğer bir ifadeyle liberal demokrasiler “farklı görüş ve düşüncelerin ifade edilebildiği ve ‘siyasal’ a katılabildiği kamusal alanları düzenler” kabulü bizi bu düzenin aynı zamanda ekonomik yapısını incelemeye götürür. Liberal demokrasilerin alttan alta işleyen “piyasa ekonomisi” gerçeği, bir ekonomik varlık olduğuna şüphe bulunmayan çeşitli görünümlü KİA’ nın piyasa ekonomisinden hangi yönlü ve derecede etkilendiği ve bu etkinin de çoğulcu olduğunu varsaydığımız “katılım” eylemine getirdiği yeni anlamları ele almamız gerekir. Bu nedenle bir hükümetin “enformasyon” yaratmayı piyasaya bırakacaksa o zaman “kendisini özellikle rekabet ve medya yoğunlaşması konularını düzenleyen kurallara uygunluğu denetlemekle sınırlandırabileceği” görüşü bir çıkış noktası olabilir (Çaplı ve Tuncel, 2010:117). Diğer yandan Liberal Basın Kuramına göre medya vatandaşların siyasal olarak akılcı yargılara varmalarını sağlamakla görevli değildir ve birşeyin doğruluğundan emin olmanın tek yolu “görüşlerin serbest mücadelesi”dir (Çaplı ve Tuncel, 2010:120).

Medya kuruluşlarını eğer esas itibarıyla “kar” peşinde olan işletmeler olarak kabul edersek yukarıda sözünü ettiğimiz “yönetime katılma” davranışını hala erdemli bir siyaset gereği olarak görebilir miyiz sorusu hayati önemdedir. Andrew Heywood’ a göre KİA “Piyasa Modeli” nde artık birer siyasi kurum olmaktan çıkmış; yürütülen siyasalardan ziyade “şahsiyetler” ve “imajlar” üzerinde odaklanmaya başlanmıştır. Bunun temelinde de siyaseti oluşturmaktan çok “satmak” güdüsü yer almaktadır (Heywood, 2013:271).

Özetle; bu çalışmanın başında yola çıktığımız “ifade, iletişim, haberleşme” özgürlüğü ve eylemi bu aşamada “iktisadi” çerçeveli bir eleştiriye dönüşmektedir. İdeal olan ile yaşanan arasındaki bu fark bizi temel olarak medya sahipliğinin incelenmesi, düzenlenmesi ve “kısıtlanması” na götürmektedir.

Artık Kitle İletişim Araçlarının özgürlüğü ve özerkliği “devlet” ya da “kilise” nin sansürüne karşı savunulma aşamasından çok ileriye taşınmıştır. En basit deyişle basın özgürlüğü, “başka” ekonomik ilişkisel güçlere karşı savunulmak zorunda kalınmakta ve hatta bu güçler karşısında Devlet’ in işbirliğine başvurulmaktadır. Tabii bu belirlemeyi “modern siyaset içinde, hükümetler ve medya arasında yakın ilişkiler kurulması suretiyle her ikisinin de kendi amaçları doğrultusunda birbirini kullanmaları kaygısı” nı gözardı etmeden yapıyoruz (Heywood, 2013:272). Resmi propaganda ve katı baskıların ortadan kalktığı günümüz liberal demokrasilerinde artık “tehdit” görünüm değiştirmektedir. Hükümetler “haber yönetimi ve siyasal pazarlama olarak adlandırılan yeni tekniklerle “haber gündemini” belirlemeye başlamışlardır (Heywood, 2013:272).

O zaman, Avusturyalı Matthias Karmasin’ in şu sorusunu sormanın tam yeridir: “serbest piyasa iletişim özgürlüğüne karşı mıdır?” Karmasin’ in cevabı çok nettir:

“Enformasyon piyasanın olumsuzluklarına (doğal akışına) terkedilemeyecek kadar değerlidir. Kitle iletişimine asgari bir gerekliliği garanti etmek devletin sadece hakkı değil, aynı zamanda sorumluluğudur; çünkü demokrasinin özü basın ve fikir özgürlüğüne bağlıdır” (Moressi, 2003:81).

Bu belirleme, KİA ya da medyanın ekonomik yapısını ayrıntılarıyla ve çok ciddi olarak ele almamızı gerektirir. Bu nedenle de devlet medya konusundaki yapılanmalara duyarlı olmak zorundadır. Bu duyarlılık özellikle medyadaki “**tekelleşme ve rekabetin düzenlenmesine**” de gösterilmelidir. Ancak tekelleşmeye karşı oluşturulan ayrıntılı yasal düzenlemelerin piyasanın serbestçe çalışmasına engel olduğu gerekçesiyle sektörleri çevreleyen mevzuatın azaltılması olarak adlandırılan “deregulasyon”un (Kuralların Kaldırılması) 1980’ ler sonrasında yayıncılık alanına da etki ederek, Devlet tekelinin kaldırılmasıyla birlikte yayıncılığın yönetimi, finansmanı ve içeriğini düzenleyen mevzuatta esnekliğe gidilmesi de ayrıca dikkatle ele alınmalıdır (Öksüz, 2005:55).

3. TEKELLEŞMENİN YÖRÜNGESİNDE MEDYA VE REKABETİN KORUNMASI

Tekelleşme ve bunun engellediği serbest rekabet ile “deregulasyon” akımı, KİA’ nın sahiplik yapısını anlamayı zorunlu kılar. Sahiplik yapılarına göre medya işletmelerini ise başlıca üç grupta inceleyebiliriz.. Buna göre, sermayesinin tamamı ya da büyük bir bölümü kamu tüzel kişilere ait olan işletmeler kamu işletmeleri; sermayesinin tamamı ya da büyük bir bölümü özel kişilere ait olanlar özel işletmeler; sermayesinin bir bölümü özel, bir bölümü kamuya ait olanlar ise karma işletmeler olarak sınıflandırılmaktadır (Kuyucu, 2013:146). Medya da mülkiyet konusu uluslararası planda ilk defa 1970’li yılların sonunda UNESCO tarafından hazırlanan ve komisyon başkanı Mc Bride nedeniyle aynı isimle anılan Mc Bride Komisyonu ve dünyanın diğer ülkelerin iletişim alanında güçlü bilim adamları tarafından hazırlanan çalışmada Mülkiyet yapısının basının çeşitlilik ve çoğulculuğunun önünde engel oluşturabileceği şu şekilde ifade edilmiştir:

“Enformasyon özgürlüğünün temel kriterlerinden birinin kaynakların çoğulculuğunu dayattığı söylenebilir. Siyasal sistem ne olursa olsun, bu kaynakların hakim grupların elinde temerküz etmesi, özgürlüğün çarpıtılmasına yol açar. Bireylerin kamusal konularda tercihlerini sağlam temellere oturtabilmeleri için enformasyon ve görüş kaynaklarının büyük bir çeşitliliğe sahip olması gerekir. Bununla birlikte iki noktaya dikkat edilmelidir: Birinci olarak, bilinçli bir çarpıtmayı zorlaştırsa bile, kaynak çeşitliliği enformasyonun geçerliliğini garanti altına alamaz. İkinci olarak çeşitlilik her zaman çoğulculuk –özellikle görüş çoğulculuğu- ile eşanlamı değildir. İletişim ağları ve yayın araçları da kaynaklar kadar çeşitli ve birbirinden bağımsız olmalıdır. Yoksa çeşitlilik yalnızca görünümünden ibaret kalır.”

Medyanın çok önemli bir güç haline geldiği dikkate alındığında, medya sahiplerinin hem medya sektöründe hem de medya dışı stratejik alanlarda devasa ekonomik güce sahip olmaları, beraberinde pek çok sakıncalı durumu da getirmektedir. Çeşitlenme (Diversification) olarak tanımlanan bu olgu ile sık olarak karşılaşmaktadır.

Her şeyden önce, medya dışı alanlarda yatırım yapan medya sahiplerinin mutlaka siyasal iktidar ile “iş ilişkisi” bulunmaktadır. Böyle bir ilişki biçiminde, ya medya sahipleri ellerinde bulundurdukları “medya gücünü” kullanarak menfaat sağlama yoluna gidebilmekte, ya da siyasal iktidarlar “medyayı kontrol altında tutabilmek amacıyla” medya sahipleri lehine hukuka uygun olmayan birtakım işlemler yapabilmektedirler.

Her iki durumda da medya/siyaset ilişkisinde etik dışı durumlar ortaya çıkmaktadır. Medyada tekelleşme olgusu arttıkça ve medya sahiplerinin medya dışı alanlarda faaliyet göstermeleri devam ettikçe, bu etik kurallara aykırı davranış biçimlerinin süreceği bilinmelidir. Türkiye özeline bakıldığında, ülkemizde medya gücünün demokratik toplumlarda olması gerekenden çok daha fazla bir gücü elinde bulundurduğu, hem siyaset hem de ekonomi alanlarında çok etkin olduğu görülmektedir. Türkiye’de medya sektörünün özellikle son yıllarda kârlı bir sektör olmaktan çıktığı, reklam gelirlerinin azaldığı, hatta bazı büyük medya organlarının yüklü borçlarının olduğu da bilinmektedir. Buna rağmen kimi medya sahipleri, kâr etmedikleri medya sektörünü terk etmemekte ısrarcı davranmaktadır. Bunun nedenlerinden başlıcası, ellerindeki medya gücünü, medya dışı faaliyetleri için siyasi erkin üzerinde adeta bir “yaptırım aracı” olarak kullanmak istemeleridir. Daha sonar çıkan düzenlemelerle medya kuruluşlarına her türlü promosyon kampanyaları yapmaları yasaklanmıştır.

Medyanın içine girdiği çıkmazın okuyucu cephesine bakıldığında, öncelikle medyanın toplum üzerindeki inandırıcılığı azalmış, promosyon kampanyaları gazeteleri adeta tabak-çanak satan işyerlerine dönüştürmüştür. Daha sonraları gazetelerin kültür ağırlıklı promosyonlara yöneldikleri görülse de geçmişte açılan yaranın olumsuz etkileri halen devam etmektedir.

Medyanın karşı karşıya bulunduğu çıkmazın sektör cephesine bakıldığında ise alınan teşvik ve kredilerle medyanın “iktidar bağımlısı” bir görüntü verdiği görülmektedir. Medya sektörüne iktidar tarafından sağlanan kolaylıklar ve önemli olanaklar, bir süre sonra siyasal iktidarın medyayı yönlendirmesi, kontrol altına alması şekline dönüşebilmektedir. Yayın politikalarını bile olumsuz etkileyen bu uygulama, medyanın halkı bilgilendirme, kamu sözcüsü rolünü yerine getirme ve eleştirel bakabilme işlevlerini köreltmektedir.

Bu noktada; **“Uluslararası Rekabet Kurallarının”** oluşumu, gelişimi ve uygulanmasını da biraz daha detaylı açıklamakta yarar vardır. Küreselleşme çağında ülkeler arasında üretim faktörleri olan mallar, hizmetler, kişiler ve özellikle de sermayenin serbest dolaşımı sayesinde ölçek ekonomilerinden yararlanma olanakları ve teşebbüsler arasında “Birleşme ve Devralma” (M&A) işlemleri çok artmıştır. Dünya çapında ekonomik ve ticari ilişkilerde devletlerin önemi azalmış, bunun yerine uluslararası ekonomik örgütler ve Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) ön plana çıkmışlardır. ÇUŞ'ların doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ortak girişim (joint venture) ve birleşmeler (mergers) yoluyla tekelleşerek veya karteller oluşturarak dünya pazarlarını ellerine geçirmeleri ancak AB, OECD, DTÖ, UNCTAD gibi uluslar-üstü ve uluslararası örgütlerle devletlerin aynı hükümleri içeren uluslararası rekabet kurallarıyla önlenebilmektedir. Böylece "adil ve serbest" (fair and free) bir uluslararası ticaret ortamı oluşmakta, bütün devletler bu sayede küreselleşmenin (globalization) nimetlerinden yararlanarak iktisadi kalkınma ve toplumsal refah artışı sağlamaktadırlar.

Günümüzde devletler arasında iktisadi ve siyasi bütünleşmenin (entegrasyon) en başarılı örneği AB'dir. İkinci Dünya Savaşı'ndan iktisadî, sosyal, siyasî ve askerî bakımdan enkaz hâlinde çıkan Avrupa ülkeleri, AB çatısı altında ekonomik ve siyasî entegrasyon oluşturarak -50 yıl gibi devletlerin yaşamında çok kısa bir sürede- Dünya çapında ekonomik ve siyasi bir dev hâline gelmişlerdir. İşte uluslar-üstü (supra-

national) nitelikli bu AB entegrasyonunun ana motoru "AB Ortak Rekabet Politikası" dır. AB'nin; Ticaret, Sanayi (KOBİ ve Girişimcilik), Ulaştırma, Enerji, Çevre, Telekomünikasyon, Sosyal, Dış ve Güvenlik gibi birçok "Ortak" yani üye ülkelerin egemenlik yetkileri üstünde doğrudan Brüksel tarafından alınan ve AB'ye üye bütün ülkeler tarafından uygulanması zorunlu politikaları olmasına rağmen "Rekabet" politikası, en önemli politikası olarak AB Entegrasyonunun tutkal veya lehim fonksiyonunu görmektedir (Özgöker, 2008:1).

4. TÜRK MEDYA SEKTÖRÜNDE YOĞUNLAŞMA HAREKETLERİ

Tekelleşme, medya aracılığıyla toplumla iletişim kurma çabasındaki aydın, düşünür, sanatçı ve yazarlar için de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Tekeller, hangi haberin, hangi yorumun yer alacağına ilişkin seçme gücünü artırdıkça, medyanın kalıplarına uymayanlara, gazete sayfaları, televizyon ekranları kapanmaktadır. Böylece, kendini ifade etme olanağından mahkum kalan düşünen insanlar, toplumla iletişim kurma sıkıntısı yaşamaktadırlar. Reklam pastasını elinde tutan "gizli" sanayi ve malî devlerin, istemedikleri kişilere yazı yazdırmama talimatını elinde bulundurmaları bu süreci hızlandırmaktadır.

Türkiye' de medya alanındaki temel hukuki düzenlemeler esas olarak 1982 Anayasasının ilgili maddeleri (26.27, 28, 29, 30,31, 133) ve 6112 sayılı/ 15 Şubat 2011 tarihli Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun' dur (RG: 03.03.2011 tarihli 27863 sayı). Ancak medya alanında rekabeti konuşmak için başlangıç noktamız 1993 yılında Anayasasının 133. Madesinde yapılan "Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" şeklindeki değişikliktir (8.7.1993 tarihli ve 3913 sayılı kanun). Bu değişiklikten sonra artık devletin kitle iletişim araçlarındaki tekeli sona ermiş; piyasa kontrollü olarak özel sektöre açılmıştır. Kontrollü olmasının bir nedeni yayıncılık ilkeleri iken diğer önemli nedeni "sınırlı frekans"ın adil bir şekilde dağıtımının Devlet

tarafından yapılma zorunluluğudur. Devlet de bunu, bir Bağımsız İdari Otorite (BİO) olan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) aracılığı ile yapmaktadır.

Bu konu daha önceki Radyo ve Televizyonların Kuruluşu Hakkında Kanun'un 29/5 maddesinde düzenlenmiştir (3984 sayılı/13.04.1994). Maddeye göre: "...bir hissedarın bir kuruluştaki hisse miktarı ödenmiş sermayenin % 20' sinden ve birden fazla kuruluştaki hisse sahibi olanların bu kuruluşlardaki toplam hissesi % 20' den fazla olamaz". Ayrıntılarına burada girmeyeceğimiz birçok nedenle sıkça eleştirilir olunca; 2002 yılında 4756 sayılı yasayla (RG: 21.05.2002 tarih ve 24761 sayılı); 3984 sayılı yasanın bazı maddeleri değiştirilmiştir. Burada özellikle tekelleştirmeyi arttıracığı endişesi yaratan 4756 sayılı kanunun 13. Maddesi ile 3984 sayılı yasanın 29. Maddesinde yapılan düzenlemenin üzerinde durulmaktadır. Maddedeki değişikliğe göre; radyo ve televizyon işletmesi kuracak şirketlere sahip oldukları TV kanalları ya da radyoların yıllık izlenme ve dinlenme oranları % 20'yi geçmemek koşuluyla, bir gerçek ya da tüzel kişiye birden fazla TV ya da radyo kuruluşuna sahip olma hakkı tanınmaktadır. "RTÜK tarafından düzenlenecek yönetmeliğe göre de, her yıl yapılacak yıllık ortalama izlenme ve dinlenme oranları % 20' yi geçen TV ve radyo kuruluşunda gerçek veya tüzel kişinin veya bir sermaye grubunun sermaye payı % 50' yi geçemez" (Çankaya ve Yamaner, 2006: 239-240).

Diğer konularla birlikte bu düzenleme 21.05.2002 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer; 23.05.2002 tarihinde de TBMM üyelerinden bir grup iptal ve "Yürürlüğün Durdurulması" istemiye Anayasa Mahkemesine götürmüştür ve Yüksek Mahkeme 12.06.2002 tarihinde Yürürlüğü Durdurma kararı vermiştir. Cumhurbaşkanı Sezer' in başvuru dilekçesindeki gerekçeye göre:

“167. Maddesi ile tekelleşme ve kartelleşme yasaklanmakla kalmamış; Devlete de bunu engelleyici önlemleri alma görevi verilmiştir. 4756 sayılı Yasa ile yapılan ve yukarıda belirtilen düzenlemelerle görsel ve işitsel medya alanında tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi olanaksızdır. Düzenlemeler, tekelleşme ve kartelleşmeyi önlemek bir yana, dolaylı olarak olanaklı kılacak niteliktedir. Bir televizyon kanalı ya da radyo yayını için getirilen % 20 yıllık ortalama izlenme ya da dinlenme oranı, kuramsal olarak olanaklı bulunsa da uygulamada ulaşılması çok güç bir orandır. Yapılan araştırmalar, Türkiye’de en yüksek izlenme oranının % 14-16 dolayında olduğunu ve bu orana da yalnızca bir yayın kuruluşunun ulaştığını ortaya koymaktadır. Söz konusu oranın yüksek tutulması ve hiçbir televizyon ya da radyo kanalının bu izlenme oranına ulaşamayacağı gerçeği karşısında, bu sınırlamanın tekelleşme ve kartelleşmeyi önlemesi olanaklı görülmemektedir. Tekelleşen ya da kartelleşen görsel ve işitsel medya, bir yandan ekonomik alanda haksızlık yaratabilecek bir güce ulaşırken, öte yandan da haber alma özgürlüğünü kısıtlayabilecektir.” (E: 2002/97, K: 2002/9, KT: 12.06.2002; RG: 21.05.2002 tarih ve 24761 sayı)

Yüksek Mahkeme başvuru dilekçesindeki gerekçeyi de dikkate alarak iptal kararını aşağıdaki gerekçeye dayandırmıştır.

“Basın ve haber alma özgürlüğünün gerek kamu erkini kullanan kurum ve kuruluşlara gerekse özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerine karşı korunması amacıyla, görsel ve işitsel medya tekelinin oluşmasını engellemek için etkili sınırlamalar koymanın, medyanın çoksesliliğini sağlamaya yönelik koruyucu önlemler almanın Devlet’in görev ve sorumluluğunda olduğu açıktır.... televizyon ya da radyo kuruluşunun yıllık ortalama izlenme oranına bağlı olarak bir televizyon veya radyo kuruluşunda, bir gerçek veya tüzelkişinin veya bir sermaye grubunun sermaye payına sınırlama getirilebilir. Yapılan araştırmalarda, Türkiye’de en yüksek izlenme oranının %14 ilâ %16 olarak saptanması ve dava konusu kurulla öngörülen %20 oranına uygulamada ulaşılmasının çok güç olması nedeniyle, aynı kişilerin veya sermaye gruplarının ülkedeki televizyon ve radyo kuruluşlarının çoğuna sahip olmalarının kaçınılmaz hale geleceği bu durumda % 20 oranın, Anayasa’nın 167. Maddesinde devlete verilen tekelleşme ve kartelleşmeyi önleme görevinin yerine getirilmesini sağlayamayacağı açıktır. (E: 2002/100, K: 2002/109, KT: 21.09.2004; RG: 04.08.2006 tarih ve 26249 sayı)

Diğer yandan 3984 sayılı yasada yer alan “kamu ihalelerine girebilme ve menkul kıymetler borsalarında işlem yapabilme yasağının (3984/ Madde: 29/ i), 4756 sayılı yasa ile kaldırılması da “medya sahiplerinin medya gücünü kullanarak ihalelerde haksız rekabete yol açmalarına neden olabilecektir. Radyo Televizyon yayını yapacak şirketler bir “ticari işletme olarak kurulmuş olsalar da; kamuya ait olan frekans ve kanalları kullanmak suretiyle bir “kamu hizmeti” görmektedirler. Ellerindeki medya gücüyle yayın kuruluşu sahiplerinin; bankacılık, ithalat-ihracat, sigortacılık gibi alanlara girmelerinin haksız rekabete yol açacağı” ileri sürülmüştür (Çankaya ve Yamaner, 2006: 241).

Bugün yürürlükte olan 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanununun 26/1 Maddesine göre: “Üst Kurul, millî frekans planında karasal radyo ve televizyon yayınları için 5/11/2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanununun 36 ncı maddesine göre Üst Kurula tahsis edilen frekans bantları çerçevesinde televizyon kanal ve radyo frekans planlamalarını yapar veya yaptırır.” Dolayısıyla RTÜK (Radyo TV Üst Kurulu) yayın izni ve lisans verme konusunda “tek” yetkilidir. Tabii bunu yaparken Üst Kurulun tek ölçütü; aynı zamandan artık bir özel sektör alanı da olan Radyo TV yayıncılığında haksız rekabeti önlemek ve ama yine de gerçekleşirse de gerekli müdahalelerle bu durumu ortadan kaldırmaktır. Ayrıca 6112 sayılı Kanunun 19. Maddesinde yayın kuruluşlarının “kuruluş

ve hisse oranlarını” ve 20. Maddesinde de “hisse, şirket devri ve birleşmeyi” düzenlemiştir.

6112/ Madde 19/1-d’ ye göre: “Bir gerçek veya tüzel kişi doğrudan veya dolaylı olarak en fazla dört karasal yayın lisansına sahip medya hizmet sağlayıcı kuruluşa ortak olabilir. Ancak, birden çok medya hizmet sağlayıcıya ortaklıkta bir gerçek veya tüzel kişinin doğrudan veya dolaylı hisse sahibi olduğu medya hizmet sağlayıcı kuruluşların yıllık toplam ticarî iletişim geliri, sektörün toplam ticarî iletişim gelirinin yüzde otuzunu geçemez. Toplam ticarî iletişim geliri bu oranı aşan gerçek veya tüzel kişiler, Üst Kurul tarafından verilen doksan günlük süre içinde bu oranın altına inecek şekilde medya hizmet sağlayıcı kuruluşlardaki hisselerini devreder.”ken; 6112/ Madde 19/e’ye göre de “Gerçek kişiler için eşler ile üçüncü derece dâhil olmak üzere üçüncü dereceye kadar kan ve kayın hısımlara ait hisseler de aynı kişiye aitmiş gibi değerlendirilir.”

Ayrıca madde 6112/ 20/ 3’ de: “Hisse devri, şirket devri ve birleşme işlemleri sonucunda oluşacak şirket yapısında bu Kanunda öngörülen hususlara aykırılık bulunması hâlinde, Üst Kurulun doksan günü geçmemek üzere vereceği süre içinde bu aykırılığın giderilmesi zorunludur. Aksi hâlde ilgili medya hizmet sağlayıcı kuruluşların yayın lisansı iptal edilir.” hükmüyle medya kuruluşlarının sonradan birleşme yoluyla rekabet kurallarını ihlal etmemeleri için önlem getirmektedir.

“Medyada son yıllarda iyice artan tekelleşme ve yoğunlaşma olgusu ciddi şekilde tartışma konusu olmaktadır. Radyo ve televizyon yayıncıları arasında sahiplik ve sermaye entegrasyonu şeklinde gerçekleşen ilişki biçimi “yatay medya yoğunlaşması” şeklinde adlandırılırken, televizyon ve radyo yayıncıları ile program üreten firmalar ve dağıtım pazarları arasındaki sahiplik ve sermaye ilişkisi “dikey medya yoğunlaşması” olarak tanımlanmaktadır. Televizyon ve radyo yayıncıları ile yazılı basın ve internet sağlayıcıları gibi medya unsurları arasındaki sahiplik ve sermaye ilişkisi ise “çapraz medya yoğunlaşması” şeklinde tanımlanmaktadır.” (Özkan, 2007)

5. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZENLEMELERİ VE UYGULAMALARI

Yukarıda söz ettiğimiz ülkemizdeki uygulamalardan ardından Avrupa Birliği’nin de oluşturmaya çalıştığı medya politikasının özünün, temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında, medya’ nın bilgi alma ve yayma özgürlüğü olduğunu görüyoruz. Avrupa Birliği esas olarak söz konusu özgürlüğün düşünce ve ifade özgürlüğü ile yakın ilişkisini dikkate alır ve bu nedenle de ifade ve iletişim özgürlüğü kavramları AB medya hukukunun esasıdır (Kıhtır, 2006:90).

“Avrupa Birliği medya sektörünün gelişmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği bütün girişimlerinde kültürel değerlerin korunmasını ön planda tutarak serbest piyasa ekonomisinin gelişimine olanak verecek ve uluslararası düzeyde rekabete katılabilecek bir medya sektörü oluşturmak amacını taşımaktadır” (Yazıcı, 2013:89).

Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Kitle İletişim özgürlüğü ve bu özgürlüğün kullanıldığı KİA’ na ilişkin düzenlemeleri çeşitli dönemlerde yapmışlardır. Özellikle Avrupa Konseyi ve Birliği açısından üzerinde duracağımız

düzenlemeleri kamu yayıncılığı tekeli öncesi ve sonrası olarak ayırmakta fayda bulunmaktadır. 1980'lerden ve 1990'lardan itibaren Avrupa'da KİA'da devlet tekellerinin kalktığını görmekteyiz. Avrupa Birliği bu serbestleşmeye ilkeler halinde temel bazı belgelerinde yer vermiştir. Bu kapsamda "Avrupa Konseyi'nin 11.9.1996 tarihli Kamu Yayıncılığının Bağımsızlığının Garanti Edilmesi Hakkındaki 10 no.lu tavsiye kararı da çok önemli bir belge hüviyeti taşımaktadır (Avşar, 2004:93). Avrupa Birliği'nin bu konudaki diğer önemli belgesi "1997 tarihli Telekomünikasyon, Medya ve Enformasyon Teknolojisi Sektörlerinin Bütünleşmesi Hakkında Yeşil Rapor (Green Paper., Com 1997 /623) ve 1999 yılında Sayısal Dönemde Topluluğun Görsel-İşitsel Politikaları için Kurallar ve Rehber İlkeler Duyurusudur (Communication on Principles...,Com 1999/657)" (Avşar, 2004:93). Diğer taraftan, Avrupa Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi (2007/65/EC) ve Elektronik Haberleşme Çerçevesi (2002/21/EC) düzenlemeleri kapsamında ele alınan İleri Televizyon Standartları Yönergesi (1995/47/AT) dikkate alınması gereken temel metinlerdir (Yazıcı, 2013:101).

Görsel-işitsel medyaya ilişkin ulusüstü hukuk kuralları arasında Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin "ikincil düzenlemeleri de bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, Avrupa Konseyince Mayıs 1989'da kabul edilen ve Eylül 1998'de son şeklini alan Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ile, ikincisi ise Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği'nin 10 Mart 2010 tarih ve 2010/13 EU sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi'dir." (Darendeli, 2013:269).

6. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN YAKLAŞIMI

AİHM düşünceleri açıklama ve düşüncelere ulaşma özgürlüğü konusunda oldukça derinlemesine ve ayrıntılı bir içtihadı ulaştırmıştır. Bunlardan medya alanına ilişkin olarak sadece haber alma ve verme bakımından özgür olmanın yetmediğini, gerekli teknik olanaklara erişimin de önemini vurgulamıştır. Mahkeme Autronic AG davasında açık biçimde belirtmiştir ki 10. Madde:

[...] yalnızca bilginin içeriği için değil, bilgi aktarma veya edinme araçları için de geçerlidir. Zira bu araçlar üzerinde uygulanan herhangi bir sınırlama zorunlu olarak edinme ve aktarma hakkına da müdahale olacaktır.” (Dueltre, 2003:256).

AİHM aslında bilgi ve habere ulaşma konusunda özgür bir ortamın oluşturulmasına vurgu yaparken diğer taraftan bu konudaki “Kamu tekeli” de sorgulamıştır. Bu tür bir tekelin olduğu yerde “bilgi kaynakları bakımından çoğulculuğun sağlanamayacağını..halkın taleplerinin çeşitliliğinin tek bir yayın şirketi tarafından karşılanmasının mümkün olmadığını” Informationsverein Lentia-Avusturya kararında belirtmiştir (Macoevi, 2001:24).

Burada üzerinde durulması gereken nokta, AİHM’ nin kamu tekeli dolayısıyla oluşturduğu içtihadın yanında; iletişim araçlarında dikkat çekici bir şekilde görülen “özel” tekele ilişkin içtihadı henüz ortaya koymamış olmasıdır.

Uluslararası Rekabet Hukuku ve Politikalarını inceleyecek olursak; gerek ABD Anti-Kartel Kanunu, gerek AB Rekabet Hukuku gerekse OECD - DTÖ ve UNCTAD

çerçevesindeki “**Uluslararası Rekabet Kuralları**” medya sektöründeki *tekelleşme* ve *kartelleşmeye* karşı çok sert kurallar koymuşlardır. Bu kurallara uymayanlara ABD Rekabet Hukukunda hapis cezası, AB-OECD-DTÖ-UNCTAD Rekabet Kurallarında ağır para cezası tatbik edilmektedir.

Avrupa Konseyi, medya alanındaki düzenlemeler konusunda Avrupa genelinde demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti anlayışında gerileme olduğunu, bunun da kıta için “potansiyel istikrarsızlık tehdidi” yarattığı uyarısında bulunmuştur (Avrupa Konseyi, 2015). Strasbourg merkezli Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Avrupa’da Demokrasi, İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü’ nün Durumu” başlıklı rapor 29 Nisan 2015 tarihinde Strasbourg’ da yayımlanmıştır. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Jagland, raporu açıklarken, ifade ve “**medya özgürlüğü**” alanında da kara bir tablo çizmiştir. Yargı gibi bu alanda da Avrupa Konseyi devletlerinin üçte birinde medya özgürlüğü ve gazetecilerin güvenliğinin tehdit altında olduğunu açıklamıştır. Raporda, “terörle mücadele ve iftira yasalarının birçok Avrupa ülkesinde medya özgürlüğünü kısıtlamak için kullanıldığı, gazetecilere orantısız cezalar verildiği ve bazı hükümetlerin ulusal güvenliği gerekçe gösterip internet gazeteciliğinde içeriğe müdahale ettiği veya erişimi engellediği” not ediliyor. Avrupa’da “**medyada çoğulculuk**” ve “**içerik çeşitliliğinin**” “tatmin edici seviyede olmadığı”, hatta gerilediğine dikkat çekilen raporda, “**medyanın genelde “çoğulcu olarak bilindiği ülkelerde dahi basın-yayın organları birkaç elde toplanıyor**”, (Medya Sektöründe Yoğunlaşma-Konsantrasyon)

saydamlık sorunu yaşanıyor, kamu yayıncılığına ayrılan fonlar yetersiz kalıyor, **“medya sahipleri ve siyasiler editörlerin bağımsızlığına karışıyor, iktidardaki siyasileri kayıran anlaşmalar yapılıyor”** gözlemlerine de yer verildi.

Raporda, Avrupa’da toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, demokratik kurumların işleyişi ve demokratik vatandaşlık alanlarında sorunlar yaşandığı da kaydedilmektedir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Jagland, tüm bu sorunların üstesinden gelinebilmesi için üye devletlerin öncelikli olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM kararlarıyla uyumlu hareket etmeleri gerektiğini söylemektedir.

Avrupa’da yaşanmakta olan ekonomik krizin demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanlarındaki gerilemeyle doğrudan bağlantılı olduğunu ifade eden Jagland, başta Romanlar olmak üzere azınlık gruplarının kriz nedeniyle bir nevi “paralel toplumda yaşar hale geldiğine” dikkat çekmektedir. Avrupa’da yabancı düşmanlığının da krizle beraber yükselişe geçtiğini hatırlatan Jagland’ a göre, “Eskiden Yahudiler hedef alınırdı, şimdi de alınıyorlar ama artık Müslümanlar da hedef haline gelmiştir”.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yukarıdaki belirlemelerimiz ışığında sadece Türkiye’ de değil Avrupa Birliği’nde de rekabetin korunması genel ilkesinden hareketle “medya” alanı yoğunlaşmaların (concentration) ve çeşitlenmelerin demokratik siyasal sistemi bozucu etkilerinden korunmaya çalışılmaktadır. Hizmet ve ürünlerin piyasaya sunulmaları ve tüketiciye ulaşmaları sırasında karşılaşılabilecek kartelleşmenin ve tekelleşmenin önlenmesinin

“iktisadi” boyutu öncelikle liberal ekonomik sistemin tüm kurum ve kuralları ile işlemesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ancak diğer alanlardaki tekelleşme ve yoğunlaşma dışında “Medya” alanında görülecek bu tür yapılanmalar sadece ekonomik yapıyı değil, siyasal yapıda da doğrudan doğruya “demokratik katılımın bozulması ve çarpıtılması” sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Halkın; özellikle oy kullanarak siyasi sisteme olağan yollardan katılan halkın “sınırlı” ellerde toplanmış yani tekelleşmiş kuruluşlarından haber, bilgi ve kanaatleri alması ilk bölümde sözünü ettiğimiz liberal demokrasinin “**Çoğulculuklar**” üzerinde yükselen yapısını da temelden bozmaktadır. Bu nedenle Ülkemizde de özgür seçmen tercih ve davranışlarının seçim sürecine en sağlıklı biçimde yansiyabilmesi için medyadaki yoğunlaşmayı ve çeşitlenmeyi engelleyici hukuki, siyasi ve ekonomik düzenlemelerin yapılması elzemdir. AB, OECD, DTÖ gibi uluslararası kuruluşlarca konmuş uluslararası kurallarla uyumlu yasalar ikincil düzenlemeler de dahil olmak üzere kendi iç hukukumuzda biran önce hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Avşar, Zakir, (2004). “Medyada Yoğunlaşma ve Şeffaflaşma: Yasal Düzenlemeler, Beklentiler, Sorun Alanları”, *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, No 2/2
- Çankaya, Özden ve Melike YAMANER, (2006). *Kitle İletişim Özgürlüğü*, Turhan Kitabevi, Ankara
- Dahl, Robert, (1989). *Demokrasi ve Eleştirileri* Levent Köker (çev). Türk Siyasi İlimler Derneği ve Türk Demokrasi Vakfı, Ankara

Darendeli, Abdulvahap, (2013). “Görsel İşitsel Medya Özgürlüğü Uluslararası Düzenlemeleri”, *Ankara Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (sürekli elektronik dergi-E-ISSN:2147-4524), S 37, s.269.

Dueltre, Gilles, (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Almanya: Avrupa Konseyi Yayınları,

Eroğul, Cem, (1991). Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, İmge Yayınevi, Ankara

Heywood, Andrew (2013). Cev. Siyaset. Bekir B. Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla (cev). Liberte Yayınları, Ankara

İşık, Metin (2005). “Medya ve Demokrasi Paradoxu: Medya Yoluyla Demokrasinin Tehdit edilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, C 3, S 4, s.115.

Kcuradi, Ionna (2007), İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara

Kihtir, Arzu (2006). “Avrupa Birliği Görsel İşitsel Politikası bağlamında AB Medya Hukukunun Temel Çerçevesi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S 26, s.90.

Köker, Levent (2004). “Demokratik Meşruluk, Kamusal Alan ve Çokkültürlülük Sorunu”, Meral Özbek (der.), *Kamusal Alan*, içinde, Hil Yayın, İstanbul, s.310, 311, 313-315.

Kuyucu, Mihalis (2013). “Türkiye’ de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Öneriler”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 1, s.146-147.

Macoevi, Monica, (2001), İnsan Hakları El Kitapları, No. 2, Avrupa Konseyi Yayınları, Strasbourg

Morresi, Enrico (2003), Ahlaki Gazeteciliğin Kuruluşu ve Eleştirisi, Fırat Genç (çev). Dost Kitabevi, Ankara

Öksüz, Onur, (2005). “Kamuoyu Oluşum Sürecinde Basın Siyaset Etkileşiminin Etik Açıdan Değerlendirilmesi: Kıbrıs Müzakerelerinin Hürriyet Gazetesinin Sunumu”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, C 3, S 4, s.55-56.

Özek, Çetin (2000). “Kitle İletişim Özgürlükleri”, Oktay Uygun (der.), *İnsan Hakları* içinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.160-162

Özgöker, Uğur (2008), Avrupa Birliği Rekabet Hukuku ve Politikası, Beta Yayınevi, İstanbul

Özkan, Abdullah (2007). Medyada Tekelleşmenin Sakıncaları, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul,

Ttager, Robert ve Dona DICKERSON (2003), 21. Yüzyılda İfade Hürriyeti, A. Nuri Yurdusev (çev) Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu

Çaplı, Bülent ve Hakan TUNCEL, (2010), (der.) Televizyon Haberciliğinde Ankara Üniversitesi, s. 117, 120

Yazıcı, Tolga, (2013). “Medya Mülkiyetine İlişkin Düzenlemeler ve Dünyadaki Örnekler Bağlamında Türkiye İçin Bir Medya Mülkiyeti Örneği”, Yayımlanmamış Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul

Yıldırım, Zeki (2012), “ Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunu; AB Uyum Sürecinde İfade ve Basın Özgürlüğü Alanında Yapılan Çalışmalar”. *Erzincan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi* C 16 S 1-2. s.54

İlgili İnternet Adresleri

<http://ec.europa.eu/competition/cartels/cases/cases.html>

<http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/manual.html>

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/646/medyada_tekellesmenin_sakincalari

<http://www.rtuk.org.tr/>

<http://www.spk.gov.tr/>

<http://www.rekabet.gov.tr>

İletişim Çalışmaları Dergisi Sayı 9 Bahar 2016

<http://www.bddk.org.tr>

<http://www.ihale.gov.tr>